

<https://doi.org/10.53656/ped2025-5.01>

Research Insights

Изследователски проникновения

## **ПОД ПОВЪРХНОСТТА: СОЦИАЛНОПЕДАГОГИЧЕСКИ АНАЛИЗ НА ОСОБЕНОСТИТЕ НА КУЛТУРА НА БЕДНОСТТА ПРИ МЛАДИ ХОРА В СИТУАЦИЯ НА ОТНОСИТЕЛНА БЕДНОСТ**

**Доц. д-р Силвия Върбанова,  
гл. ас. д-р Мария Петкова**

*Софийски университет „Св. Климент Охридски“*

**Резюме.** Статията представя резултатите от втория етап на продължаващо изследване, част от изследователската програма на проект „Съвременната култура на бедността – измерения и проявление сред младите хора“ в рамките на проект SUMMIT на Софийския университет. Изследването е насочено към проучване на специфични характеристики на култура на бедността и разпространението им при млади хора в ситуация на относителна бедност. Осъществено е чрез анкета, фокус-групи и анализ на индивидуални случаи. Установените характеристики са систематизирани в три основни групи: „Цели и времева перспектива“; „Повишаване на квалификацията – действителен стремеж или защитно мотивиране при отказ от действие“ и „Комфорт на финансовата осигуреност без автономно действие“. В търсене на промяна са представени препоръки за образователната практика.

**Ключови думи:** култура на бедността; изследване на случай; case study; автономия; защитна мотивация; продължаващо образование

Проучването на модели на поведение, културни особености, репертоари и житейски практики, съдействащи за постигането на индивидуално и социално благополучие, е обект на нестихващ изследователски интерес. Паралелно с тях обаче се открояват разбирания и действия, които в повторемостта си се превръщат в модели, ограничаващи успешната реализация и развитие. Някои от тези модели възпроизвеждат белезите на култура на бедността, но вече не само при млади хора, намиращи се в абсолютна бедност, но и при такива, които не изпитват сериозни лишения, и може да бъде определено, че са в ситуация на относителна бедност. Под повърхността на привидно безпроблемно и спокойно съществуване се забелязва използване на културни репертоари,

които водят не само до застой в собственото развитие, но дори връщат назад процесите на социална мобилност. Специфични нагласи и убеждения, формиращи в контекста на опита, създават „хоризонти на значимост“ (Frechette et al. 2020, p. 4), които поддържат културната структура на бедността. Те водят до действия, подкрепящи такива разбирания, и се превръщат в основни характеристики на „новата култура на бедността“. В нейните измерения се включва и неспособността за адаптиране към постоянните промени, характеризиращи съвременния пазар на труда (Mcdermott, Vossouhi 2020; Cheal 1996). Тези модели създават риск за бедност при младите хора в перспектива. Приемането и следването на такива житейски практики създава ситуация на риск и в бъдеще за децата им. Въпросите, свързани с тях, са особено важни на фона на установените пропорции за деца в риск от бедност и социално изключване в България. По данни на „Евростат“<sup>1</sup> за 2023 г. относителният дял на застрашените деца у нас е 33,9%. Висок е относителният дял и на младежите, които са в категорията NEETs – не работят, не са в структури на формалното образование или в някакви форми на професионално обучение или тренинг. Въпреки че в последните години в България се наблюдава известен спад в броя на младежите в тази категория, относителният им дял е по-висок от средния за Европа, като във възрастта 20 – 24 години е 16,2%, а за възрастта 25 – 29 години е 18,9%<sup>2</sup>. От значение при анализа на разбиранията, отношенията и житейските практики в тези случаи е интерпретацията в полето на основната по-обща дефиниция (Benchmark NEET definition) и рестриктивната дефиниция (restricted definition). В първата се включват не само млади хора, които са икономически неактивни, но и такива, които са безработни или имат частична заетост (Mussida, Sciulli 2023, p. 469). При втората дефиниция в категорията се включват само икономически неактивните. От значение е това, че при по-общата дефиниция голяма част от младежите не изпитват сериозни икономически лишения, в ситуация на относителна бедност са, а за България около 50% от неактивните не попадат в групата на бедните. Разбирането на особеностите на тези поведенчески модели е предпоставка за създаването на надеждни педагогически програми за справяне с проблемите.

### **Методология и процедура на изследването**

Настоящото изследване е втори етап в изследователската програма на проект „Съвременната култура на бедността – измерения и проявление сред младите хора“ в рамките на проект SUMMIT на Софийския университет. Резултатите от първия етап (Varbanova, Petkova 2024) показват, че специфични разбирания, нагласи, рамки на интерпретация и наративи, характерни за култура на бедността, се наблюдават при младежи, живеещи при различни социокултурни условия, без да са в ситуация на абсолютна бедност. Коварството на ситуацията е, че тъй като младите хора, при които са установени, разпо-

лагат с икономически ресурси за удовлетворяване на базисни потребности, тези разбирания могат да останат без внимание. Придобивайки устойчивост, в перспектива те могат да доведат до състояние на действителна бедност. Това определи и параметрите на продължаващото изследване. Методите на изследването на този етап (май 2024 – февруари 2025 г.) включват анкета с млади хора с различен социален статус, с която се проучват разбирания, свързани с житейския успех и пътищата за постигането му; анализ на индивидуални случаи (млади хора, при които характеристиките на култура на бедността са изяви) и фокус-групи със студенти. Анализите на индивидуални случаи дават възможност чрез задълбочено, систематично и продължително наблюдение, систематизиране на изразените разбирания и на поведението да се постигне специфичната за метода холистичност, т.е. явлението се анализира в неговата цялост в контекста, в който съществува. Индивидуалните случаи са 7, от тях жени са 4, а мъже – трима. Фокус-групите са проведени със студенти от специалността „Неформално образование“ във Факултета по педагогика на Софийския университет. Смесеният характер на изследването чрез използване на различни изследователски инструменти създава възможност за поетапно обхващане на различни характеристики на явлението, постигане на по-голяма дълбочина при разглеждането им, а продължаващото проучване позволява разкриване на онези особености, които се отличават с устойчивост и невинаги са видими на повърхността, на която се разгръщат отношенията.

Анкетата е проведена чрез SurveyMonkey онлайн проучване, въпросникът е разпространен сред млади хора в период на преход от учене към работа или към продължаващо образование; неактивни младежи и такива, които търсят работа; млади хора с временна заетост и такива, които получават помощи за безработица или друг вид социална подкрепа. Участниците са 138 на принципа на отговоралите се. От тях във възрастта до 20 г. са 25,4%, във възрастовата група 21 – 26 г. – 27,5%, също толкова са респондентите във възрастта 27 – 35 години, а 17,4% са във възрастова група 36 – 45 години. Двама от участниците не са показали възрастта си. Жени са 70,3%, а мъже – 18,8%. 15 от участниците не са отговорили на въпроса за пол. В столицата живеят 52,7%; 21,7% живеят в голям град, 18,1% – в малък град, и 8% – в село. С родителите си живеят 32,6%; 23,9% живеят на семейни начала с партньор/партньорка; 18,8% живеят със съпруг/съпруга; 5,8% живеят в общо домакинство с родители заедно с партньор или съпруг и 18,8% живеят самостоятелно.

Въпросите в анкетата са 38, представени в скала от Ликертов тип, включени са и въпроси за социално-демографските характеристики. В рандомизиран вариант при всяко попълване въпросите се появяват в различна последователност. Структурирани в няколко съдържателни блока: „Цели за бъдещето“; „Автономност“; „Инициатива и отношение към полагането на усилия“; „Очакване на помощ“; „Представа за успех“; „Занимания и социални контак-

ти“. Основните въпроси при фокус-групите са формулирани в тези полета, а в тях са определени и основните единици на анализа при индивидуалните случаи.

### Анализ на резултатите

Резултатите насочват към систематизиране на установените характеристики, определящи за културата на бедността, в три основни групи: „Цели и времева перспектива“; „Повишаване на квалификацията – действителен стремеж или защитно мотивиране при отказ от действие“ и „Комфорт на финансовата осигуреност без автономно действие“.

### Цели и времева перспектива

Ясна визия и цели за бъдещето се разглеждат като характеристики на културата на развитието. От участниците в анкетата 43,5% показват яснота в очакванията си с какво искат да се занимават, а 55,1% показват склонност към планиране и обмисляне на начините на действие. Същевременно 36,2% показват, че често изпитват *колебания* за това с какво биха искали да се занимават, и 18,8% показват категорично, че не обичат да планират, а очакват нещата да се наредят от само себе си, 26,1% понякога очакват нещата да се наредят *от само себе си*. Отговорите показаха свързаност на отсъствието на планиране с *нежелание* да се работи ниско платена работа ( $r=0.336$ ), а също и с *отхвърлянето* на трудна и изискваща усилия работа. Отношението на показалите на тези характеристики е един от признаците на култура на бедността и техните нагласи и разбирания проследяваме по отношение на останалите въпроси и съдържателната свързаност между изразените позиции. Отговорите на въпроса „Имам ясни цели за бъдещето, но не съм сигурен как да ги постигна“ разкриват, че при 31,2% има яснота в стратегиите за постигане на целите, но 34% показват, *силна несигурност* по отношение на начините за постигане, а 34,8% изразяват колебания.

Най-силни колебания по отношение на това, с което биха искали да се занимават, показват младежите на възраст 21 – 26 години. Относителният им дял във възрастовата група на участниците в изследването е 42,1%. Висок е относителният дял на изпитващите колебания и сред 27 – 35-годишните (34,2%) и сред най-младите (40%). Неясни цели и отсъствие на времева перспектива е открито във фокус-групите като основна характеристика при младежи, които не работят и неритмично се включват в образователни дейности. Отсъствието на осъзнатост за области на дейност и реализация е съществена особеност на новата култура на бедността, защото води към кумулативен ефект на отлагането и бездействие, което повлиява и новата нетрадиционна уязвимост при лица, които в момента не изпитват сериозни икономически лишения, но в бъдеще това вероятно ще ги доведе до такива. Рисков фактор в тази перспек-

тива се явява и свързаността на изразените колебания с отхвърлянето на работа, която изисква усилия ( $r=0.446$  за младежите от групата 21 – 26-годишни), с предпочитанието да не работят, отколкото да работят нископлатена работа ( $r=0.587$ ).

Сред жените често изпитват колебания 31,9% по отношение на това с какво искат да се занимават, 22,7% са изразили частични колебания, но тези колебания показват свързаност с изразена несигурност в образователните аспирации: корелацията с демонстрирано желание за учене, но несигурност какво да изберат, е ( $r=0.438$ ), с декларираното, че им трябва информация, за да продължат да учат, която не знаят откъде да получат ( $r=0.401$ ), с изразена несигурност дали ще се справят, ако продължат с образованието си ( $r=0.352$ ). Несигурността дали ще се справят, ако продължат да учат, е в корелативна зависимост с по-висока сила с „Бих продължил/а образованието си, но не зная какво да избира“ ( $r=0.502$ ). Вероятно това може да се интерпретира като **страх от провал**. Подобни безпокойства бяха очертани по време на интервюта от предходния етап, демонстрирани са при анализа на случаи и се регистрират и при показаното във фокус-групите. Интерпретациите на пасивността по отношение на планиране и действия за развитие очертах използването на „практика на изчакване“, обоснована преди всичко от нежелание за продължителни усилия и избягване на риск от неуспех.

По отношение на дългосрочното целеполагане мъжете показват по-високи стойности, изразяват желание за създаване на собствен бизнес, но същевременно показват, че не могат да осъществят намеренията си, „защото нямат достатъчно връзки“ и че не съществуват добри условия за това. Констатацията, че отговорите на този въпрос са в значима корелация с нежеланието да се планира ( $r=0.490$ ), с усещането, че липсват добри условия за започване на бизнес ( $r=0.630$ ), с предпочитанието да не се работи, отколкото да се работи за малко пари ( $r=0.439$ ), с признанието, че мечтите не могат да се реализират поради липса на финансови средства ( $r=0.626$ ), поражда въпроси дали това не са **защитни оправдания за отсъствието на инициатива**. Още повече че както при жените житейския успех те свързват преди всичко с финансовите му измерения. Обобщено около 1/3 от участниците показват силна неустойчивост по отношение на намеренията си за бъдеще, неспособност за планиране, колебания и несигурност във връзка с начините за постигане на целите.

### **Повишаване на квалификацията – действителен стремеж или защитно мотивиране при отказ от действие**

Продължаващото образование е от решаващо значение за придобиване на по-висока квалификация, успешна реализация, постигане на по-висок икономически статус и възходяща социална мобилност. Мнозинството от участниците в анкетното проучване показват стабилни намерения в тази посока.

Същевременно 37,7% показват желание да продължат образованието си, но не знаят какво да изберат. 32,6% декларират, че биха продължили образованието си, но не са сигурни, че ще се справят. Относителният дял на тези, които твърдят, че биха записали курс за повишаване на квалификацията, но не разполагат с достатъчно средства, е 46,4%. Когато обаче се проследи свързаността на отговорите на този въпрос с въпроса „Не обичам да планирам, очаквам нещата да се наредят от само себе си“, се установява значим характер на свързаността ( $r=0,248$   $p=0,01$ ). Свързаността на несигурността при жените по отношение на това, с което искат да се занимават, и безпокойствата при справяне при по-нататъшно учене беше проследена по-горе. Важно е да проследим и различията в тези безпокойства във връзка с придобитото образование. Сред тези със средно общо образование 43,1% показват категорично и в някаква степен безпокойства за справяне, докато при тези с професионално образование 76,9% не показват подобни безпокойства, а само 7,7% показват, че „донякъде е така“. Това поражда допускането, че тези, които са неуверени в справянето при продължаващо образование и по-скоро търсят оправдание да не продължат да учат в отсъствието на средства, са в най-голяма степен тези, които по време на обучението си не са придобили квалификация, в чиято стойност са убедени, и че са срещали повече трудности в процеса на обучение в средното училище. Интересно е, че мъжете, участвали в анкетата, показват по-ниски равнища на безпокойство за справяне при по-нататъшно образование, голяма част от тях изразяват готовност да продължат образованието си, но не знаят какво да изберат. И в този случай декларирането, че не разполагат с достатъчно средства за продължаване на образованието, е по-скоро защитна аргументация. Това се вижда най-вече при индивидуалните случаи, когато се купуват скъпи стоки (например най-нов модел телефон или конзола за игра), а нежеланието за продължаване на образованието се мотивира с недостатъчно финансови средства. Участниците във фокус-групите откриха още една специфична практика на избягване на ангажираност в работа – използване на образованието като възможност за *отлагане на заетост*. Бяха споделени примери на случаи, при които младежи „се записват“ за обучение в специалност, в която според тях обучението ще „бъде лесно“, и по този начин отлагат започване на активна трудова дейност и дори „изкуствено удължават периода на учене“, като не полагат всички изпити в срок. Изучаваната специалност не свързват с бъдеща желана реализация, а само със символичното значение на дипломата.

Отговорите на жените, които показват колебания в желанията с какво биха се занимавали, са в значима, макар и с умерена сила, с изразеното разбиране, че дипломата е по-важна от наученото ( $r=0,377$ ). Показателно е и това, че ако сравним отговорите на тези със средно образование с тези с висше образование, разликите в приемането на дипломата като по-важна от наученото

са статистически значими –  $F=5,056$   $p=0,014/0,019$ . Подобни различия не се установиха при сравнението на отговорите при тези, които имат средно професионално образование, и тези с висше. И при двете категории придобитата квалификация се цени повече от знаковото значение на дипломата. Анализът на индивидуалните случаи показва висока степен на несигурност по отношение на образованието и **защитно оправдание на отказа** от продължаването му. Това се вижда в много голяма степен от установената свързаност между отговорите на въпросите в анкетата „Бих продължил/а образованието си, но не съм сигурен/сигурна, че ще се справя“ и „Искам да продължа образованието си, но не съм сигурен/сигурна какво точно да избира“ ( $r=0.502$   $Sig=0.01$ ). Непостоянство в изборите демонстрират всички при анализиранияте индивидуални случаи: един от мъжете е сменил 3 специалности в рамките на 4 години, един има много неположени изпити и дори не знае дали е не е загубил студентските си права, но мисли „*някак си да завърши*“, защото „*всички правят така*“; една от жените се е отказала само месец след началото на обучението, защото задачите, които се очаква да изпълни, ѝ се виждат много трудни; един от младите мъже след отстраняването му от университет в държава в Европа приема, че „*някой винаги ще му създава пречки*“ и „*няма смисъл да се учи повече*“. Тук ясно се проявява установеното разграничение „между практическо и дискурсивно съзнание или декларативна и недеklarативна култура“ (Jindra, Jindra 2016, pp. 3 – 4). Реалните действия не се мотивират от цел, свързана с постигане на образованост, а от културни репертоари и нагласи, освобождаващи от отговорност и оправдаващи бездействието.

### **Комфорт на финансовата осигуреност без автономно действие**

Мнозинството от младите хора, които в отговорите в анкетата показаха нестабилност на целите, демонстрират и нежелание за работа, която изисква много усилия. Коефициентът на корелация между изразеното нежелание за работа, която изисква много усилия, и това, че дори да нямат пари, пак не биха работили „нещо, което е скучно и трудно“ е  $r=0.464$   $Sig=0.01$ . От участниците в анкетата 32,5% показват, че предпочитат да не работят, отколкото да работят „за малко пари“. Когато се проследи отношението на тези, които **нямат финансова независимост, т. е. не се издържат самостоятелно**, се вижда, че тези характеристики се проявяват много по-силно. Например в отношението към **планирането** се вижда, че 41,7% показват, че често разчитат „нещата да се наредят от само себе си“, а корелативната зависимост **за тази група** между отговорите на този въпрос и въпроса „Предпочитам да не работя, отколкото да работя за малко пари“ е  $r=0.707$   $Sig=0.000$ . Корелацията между изразената **несигурност** с какво биха искали да се занимават, и това, че предпочитат да не работят, отколкото да правят това „за малко пари“, е  $r=0.664$   $Sig=0.000$ . Значителна част от финансово зависимите показват и **нежелание**

за работа, която изисква много усилия. Най-силно е изразено това нежелание във възрастовата група 27 – 35 години. В обобщените данни за всички респонденти корелационната зависимост между отговорите на въпроса „Работа, която изисква много усилия, не ме привлича“ и „За да покривам разходите си, получавам помощ от родителите си“ е  $r=0.603$   $Sig=0.000$ . При анализа на индивидуални случаи комфортът на финансовата осигуреност, осъществена от някой друг, категорично показва удобството на живот без усилия и собствена активност. Изразените становища и споделените примери във фокус-групите потвърждават тази зависимост. От значение е какво е разпределението на тези, които имат финансова независимост, и тези, които са зависими, във връзка с образованието. Вижда се, че от тези, които са със средно професионално образование, финансова независимост показват 33,3%, докато тези със средно общо образование са 17,1%. Сред придобилите бакалавърска степен финансово независимите са 50%, но и в тази група има финансово зависими – 22,7%, а 27,3% показват частична зависимост.

Тези, които живеят с родителите си, показват *по-ниски стойности* на въпросите, свързани с полагане на усилия –  $F=7.770$   $p=0.016/0.013$ , и по-високи стойности на *зависимост* –  $F=7.970$   $p=0.01/0.011$ . Българските млади хора са сред най-късно напускащите дома на родителите си и очевидно това се отразява на постигането на социална зрелост, води до отлагане на важни житейски решения и ограничава успешната реализация. Повече от половината от участниците в анкетата получават някаква помощ от родителите си, за да покриват ежедневните си разходи, а 34,% получават „винаги“ и „често“ такава помощ. Интересно е, че мъжете по-често от жените получават финансова помощ от родителите си (различията са статистически значими  $p=0.021/0.024$ ). Жените получават в по-голяма степен финансова помощ от партньори, с които живеят:  $F=2.750$   $p=0.021/0.024$ . Във фокус-групите обаче участващите студенти споделиха, че сред младите хора, които според тях показват характеристики на култура на бедността, мнозина търсят съжителство, което би им осигурило издръжка. И докато при интервютата, проведени на първия етап, повече бяха мъжете, които се възползваха от финансовото състояние на партньорите, с които живеят, при анализа на индивидуалните случаи стана ясно, че това е характерно при всички от наблюдаваните жени или най-малкото се наблюдава силно изразено желание за това. Данните до този момент не могат да бъдат надеждно основание за цялостни изводи за различията по пол, но се вижда тенденция част от младите хора, които показват значителни характеристики на култура на бедността, да си представят финансова осигуреност чрез партньор (съпруг/а) без или с незначително собствено участие.

По въпросите, свързани с очакване на помощ за осъществяване на намеренията, са установени различия при сравнение на отговорите на живеещите в София и в малък град. В София по-високи са стойностите за инициатива в

сравнение с живеещите в малък град. Очевидно географията на различията се проявява и тук, но по-голяма е вероятността тя да е свързана със структурните условия, отколкото с нагласите. Това беше потвърдено и във фокус-групите.

По отношение на инициатива в предприемачество повече от половината от участвалите в анкетното проучване показват желание за започване на собствен бизнес, но демонстрират колебания как да го осъществят. Констатацията, че 41,1% от младите хора във възрастовата група 21 – 26 години и 44,8% в групата 37 – 35 години показват желание за започване на собствен бизнес, но не знаят как да го постигнат, насочва към необходимостта от по-мощно разгръщане на програми за обучение в предприемачество. Невъзможност за осъществяване на желанията без чужда помощ изцяло и понякога показват повече от половината респонденти. Повече от половината от участвалите в анкетата изразяват очакване за помощ от държавата за успешна реализация. Категорични съмнения в съществуването на благоприятни условия за създаване на собствен бизнес показват 31,2% от всички участници. Съществуващи ограничения по отношение на предприемаческата инициатива у нас са многократно обсъждани, много такива съществуват реално. Когато се проследи обаче свързаността на тези разбирания с показаното отсъствие на инициатива и несигурност по придобиване на компетентност за осъществяване, се вижда, че в разглежданите случаи по-скоро става дума за отказ от действие и „предоставяне“ на бъдещето на външни обстоятелства.

**Обобщените резултати** показват, че при голяма част от младите хора се установява силна несигурност по отношение на целите, намеренията и пътищата за постигане на желанията. Силно изразена е **защитна аргументация** по отношение на отсъствието на инициатива. Защитна аргументация като особеност на култура на бедността в съвременното се установява при редица изследвания (Erhard 2024, pp. 7 – 19). Това насочва към тенденцията за глобализиране на проблема и необходимостта от системни мерки за преодоляване.

Защитно мотивиране се наблюдава и в отлагането на продължаване на образованието. При отсъствие на инициатива и отлагане на продължаващо обучение тези младежите не показват безпокойство от положението си, а изразен негативизъм, насочен навън, в търсене на причините извън себе си. Фокусът върху несправедливостите (реални и преувеличени) при тях не е израз на социална позиция, а по-скоро оправдание на бездействието. И при пасивното изчакване и отлагане на ангажирано действие и при „симулативните стратегии“ на ангажираност се проявява използването на културни репертоари от рамки, практики, стилове, наречени от Swidler (Streib 2017, p. 28) „набор от инструменти“ или дори „сандъче с инструменти“, от които хората изграждат стратегии за действие. Тези стратегии водят до некохерентна, но с очертаващи се характеристики нова култура на бедността.

### **В търсене на промяна**

В пътя за постигане на култура на успеха и развитието образованието е фактор още през първите години на обучение. Изграждането на визия за успех в обучението чрез предизвикателни задачи, носещи удовлетворение от справяне с предизвикателства и постигане на самоефективност, провокира търсенето на полета за реализация, в които трудностите не са плашещи, а създават усещане за компетентност. Безпокойствата, отлагането на действията, отхвърлянето на усилията, характерни за култура на бедността, в много голяма степен се дължат на бедност на *преживяванията в справяне* в обучението. Затова и по-персонализираното обучение, което да развие потенциала, да формира приложими умения и изгради усещане за постижения, е условие за развитие на собствения капацитет и се разглежда като възможност за превенция и противодействие на установените характеристики на култура на бедността. Съчетаното формиране на когнитивни и некогнитивни умения е условие за постигане на настойчивост, последователност, умения за поемане на риск за действия в сложни и комплексни ситуации за справяне с несигурността. Както неведнъж е доказвано, преодоляването на бедността изобщо не може да се постигне само с финансови и социални мерки, а е необходимо променяне на мисленето. По израза на Jensen (2018, pp. 179 – 180) е необходимо „преструктуриране на операционната система“ на учене. Това включва формиране на умения за концентрация и отлагане на импулсивните действия и пасивно удоволствие; умения за вземане на решения; формиране на умения за задълбочено учене и справяне с неуспеха, който естествено съпътства всяка дейност; умения за работа с разнообразни ресурси, за обработка и структуриране на информацията за решаване на задачи; формиране на „умения за живота“. Когато учениците формират усещане, че владеят средата си, изграждат и чувството си за самоефективност. Така се разкрива и пътят на зрелите действия за собственото развитие и изява.

Продължителни изследвания на свързаността образование – култура – бедност доказват, че придобиването на професионална квалификация и развитие на мотивация за постижения и инициатива намаляват бедността и съдействат за благополучието на индивидуално и социално равнище (Spada, Fiore, Galati 2024). Отново е необходимо обаче да обърнем внимание, че се наблюдава силна инерция в разбирането, че знаковата стойност на образованието има по-голямо значение, отколкото действителната овладяна компетентност. Това кара много младежи да търсят по-скоро общо образование и по-висока степен на образование, като подценяват професионалната квалификация на средно равнище. Все още от мнозина тя се разглежда като второстепенен път на развитие. Данните за заетостта за 2023 година показват, че у нас 78,4% от придобилите средна професионална квалификация са заети, а за 10 региона на Европейския съюз се наблюдава 95% реализация при такава квалификация. Тенденциите в пазара на

труда показват разширено търсене в тази посока при осъвременяване, разбира се, на съдържанието на квалификацията. Резултатите в изследването показаха, че тези, които са със средно професионално образование, показват по-висока устойчивост в намеренията и инициатива. Това означава, че включването на повече млади хора в курсове за професионална квалификация би създавало повече предпоставки за успешно развитие и придобиване на финансова независимост в сравнение със самоцелния стремеж към по-висока степен на образование. Необходимо е и постигане на гъвкава обвързаност на структурата на образование с изискванията на пазара на труда. Успешността на действията в много голяма степен е свързана с разширяване и обогатяване на формите за образователно и професионално ориентиране и консултиране в рамките на средното образование, и особено в структурите за работа с младежи в категорията NEETs. Програмите по инициативата „Европейска гаранция за младежта“ (Youth Guarantee) включват многообразие от дейности за мотивиране, ориентиране и насочване; курсове за придобиване на квалификация, разнообразие от стажове и практики; програми за развитие на кариерата и подкрепа на семейството, обучение в предприемачество и създаване на собствен бизнес. Много от дейностите по тази инициатива продължават и сега. Но много от младите хора показват, че не са информирани за съществуването на такива програми, за включването в тях се разчита преди всичко на съзнателното решение. Точно в съзнателното решение има проблеми. Затова в някои страни прилагат (макар и оспорван от мнозина) принцип на задължително включване (Cammeraat, Jongen, Koning 2022) и резултатите показват, че в групите, където проблемът съществува с особена острота, се наблюдава ефект. Но като цяло, се оказва, че по отношение на част от програмите се проявява недоверие. Това недоверие можем да приемем, че е израз на генерализираното недоверие в институциите, характерно при култура на бедността. Разбира се, често е свързано и с неефективност на някои от действията. Проучвания на ефективността на програми за вторична превенция показват, че краткосрочните програми обикновено имат нисък ефект (Park et al. 2020). Ефектът през първите шест месеца дори не е особено забележим. Действителните ефекти се проявяват обикновено в рамките на една-две години.

Това означава, че както преструктурирането на опита и мисленето, така и формирането на пазарни умения и гъвкава квалификация изискват система от дейности, а не единични актове. А за излизането от удобството на бездействието тези програми трябва да носят индивидуален смисъл за участниците.

### ***Благодарности и финансиране***

Това изследване е финансирано от Европейския съюз – NextGenerationEU, чрез Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България, проект SUMMIT BG-RRP-2.004-0008-C01.

## БЕЛЕЖКИ

1. [https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Children\\_at\\_risk\\_of\\_poverty\\_or\\_social\\_exclusion](https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Children_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion)
2. [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Statistics\\_on\\_young\\_people\\_neither\\_in\\_employment\\_nor\\_in\\_education\\_or\\_training](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Statistics_on_young_people_neither_in_employment_nor_in_education_or_training)

## ЛИТЕРАТУРА

- ВЪРБАНОВА, С.; ПЕТКОВА, М., 2024. Съвременната култура на бедността: социално-педагогически измерения и проявления в български условия. *Педагогика*, Т. 96, № 5s, pp. 58 – 79. ISSN 1314-8540.
- ДЖЕНСЪН, Е., 2018. *Да преподаваме с мисъл за бедността*. София: Тръст за социална алтернатива. ISBN 978-619-7482-00-3.
- CAMMERAAT, E.; JONGEN, E.; KONING, P., 2022. Preventing NEETs during the Great Recession: The effects of mandatory activation programs for young welfare recipients. *Empirical Economics*, vol. 62, pp. 749 – 777 [viewed 12 January 2025]. Available from: <https://doi.org/10.1007/s00181-021-02018-2>.
- CHEAL, D., 1996. *New Poverty: Families in postmodern Society*. London: Greenwood press. ISBN 978-031-329-444-0.
- ERHARD, F., 2024. Culture and poverty from a lifeworld stance: rehabilitating a controversial conceptual pair. *American Journal of Cultural Sociology*, vol. 12, no. 1, pp. 1 – 24 [viewed 1 February 2024]. Available from: <https://doi.org/10.1057/s41290-022-00170-5>.
- FRECHETTE, J. et al., 2020. Capturing Lived Experience: Methodological Considerations for Interpretive Phenomenological Inquiry. *International Journal of Qualitative Methods*, vol. 19, no 2, pp. 1 – 12. ISSN: 16094069.
- JINDRA, I.; JINDRA, M., 2016. Connecting Poverty, Culture, and Cognition: The Bridges out the Poverty Process. *Journal of poverty*, [viewed 23 April 2023]. Available from: <http://dx.doi.org/10.1080/10875549.2016.1204644>.
- MCDERMOTT, R.; VOSSOUHI, SH., 2020. The Culture of Poverty again. *Diaspora, indigenous, and minority education*, vol. 14, no. 2, pp. 60 – 69.
- MUSSIDA, C.; SCIULLI, D., 2023. Being poor and being NEET in Europe: Are these two sides of the same coin? *The Journal of Economic Inequality*, vol. 21, pp. 463 – 482. Available from: <https://doi.org/10.1007/s10888-022-09561-7>.
- PARK, M., et al., 2020. An evaluation of the youth employment support program in South Korea: Focusing on the outcome of preventing NEET. *Children and Youth Services Review*, vol. 110, pp. 1 – 11 [viewed 19 January 2025]. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.104747>.
- SPADA, A.; FIORE, M.; GALATI, A. 2024. The Impact of Education and Culture on Poverty Reduction: Evidence from Panel Data of European

Countries. *Social Indicators Research*, 175, pp. 927 – 940. ISSN 0303-8300.

STREIB, J., 2017. The Unbalanced Theoretical Toolkit: Problems and Partial Solutions to Studying Culture and Reproduction but Not Culture and Mobility. *American Journal of Cultural Sociology*, vol. 5, no. 1, pp. 127 – 153. ISSN: 2049-7113.

### ***Acknowledgements & Funding***

This study is financed by the European Union-NextGenerationEU, through the National Recovery and Resilience Plan of the Republic of Bulgaria, project SUMMIT BG-RRP-2.004-0008-C01.

### **REFERENCES**

CAMMERAAT, E.; JONGEN, E.; KONING, P., 2022. Preventing NEETs during the Great Recession: The effects of mandatory activation programs for young welfare recipients. *Empirical Economics*, vol. 62, pp. 749 – 777 [viewed 12 January 2025]. Available from: <https://doi.org/10.1007/s00181-021-02018-2>.

CHEAL, D., 1996. *New Poverty: Families in postmodern Society*. London: Greenwood press. ISBN 978-031-329-444-0.

ERHARD, F., 2024. Culture and poverty from a lifeworld stance: rehabilitating a controversial conceptual pair. *American Journal of Cultural Sociology*. vol. 12, no. 1, pp. 1 – 24 [viewed 1 February 2024]. Available from: <https://doi.org/10.1057/s41290-022-00170-5>

FRECHETTE, J., et al., 2020. Capturing Lived Experience: Methodological Considerations for Interpretive Phenomenological Inquiry. *International Journal of Qualitative Methods*, vol. 19, no 2, pp. 1 – 12. ISSN: 16094069.

JENSEN, E., 2018. *Teaching with Poverty in Mind*. Sofia: Trust for Social Alternative. ISBN 978-619-7482-00-3.

JINDRA, I.; JINDRA, M., 2016. Connecting Poverty, Culture, and Cognition: The Bridges out the Poverty Process. *Journal of poverty*, [viewed 23 April 2023]. Available from: <http://dx.doi.org/10.1080/10875549.2016.1204644>.

MCDERMOTT, R.; VOSSOUHI, SH., 2020. The Culture of Poverty again. *Diaspora, Indigenous, and Minority Education*, vol. 14, no. 2, pp. 60 – 69.

MUSSIDA, C.; SCIULLI, D., 2023. Being poor and being NEET in Europe: Are these two sides of the same coin? *The Journal of Economic Inequality*, vol. 21, pp. 463 – 482. Available from: <https://doi.org/10.1007/s10888-022-09561-7>.

PARK, M., et al., 2020. An evaluation of the youth employment support program in South Korea: Focusing on the outcome of preventing NEET. *Children and Youth Services Review*, vol. 110, pp. 1 – 11

[viewed 19 January 2025]. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.104747>.

- SPADA, A.; FIORE, M.; GALATI, A. 2024. The Impact of Education and Culture on Poverty Reduction: Evidence from Panel Data of European Countries. *Social Indicators Research*, no. 175, pp. 927 – 940. ISSN 0303-8300
- STREIB, J. 2017. The Unbalanced Theoretical Toolkit: Problems and Partial Solutions to Studying Culture and Reproduction but Not Culture and Mobility. *American Journal of Cultural Sociology*, vol. 5, no. 1, pp. 127 – 153. ISSN: 2049-7113.
- VARBANOVA, S.; PETKOVA, M. 2024. Nowadays culture of poverty: social-pedagogical dimensions and spread in Bulgarian condition. *Pedagogika-Pedagogy*, vol. 96, no. 5s, pp. 58 – 79 [in Bulgarian]. ISSN 1314-8540.

## UNDER THE SURFACE: SOCIAL-PEDAGOGICAL ANALYSIS OF TRAITS OF CULTURE OF POVERTY AMONG YOUNG PEOPLE IN RELATIVE POVERTY

**Abstract.** The article presents the results of the second stage of ongoing study, part of the research program under the project “Nowadays culture of poverty – dimensions and spread among young people”, within the SUMMIT project of Sofia University. The research aims to explore traits of culture of poverty among young people in relative poverty. It was carried out through a survey, focus groups and single-case analysis. The identified traits are systematized in three main groups: Goals and time perspective; Improving qualifications - a real aspiration or defensive motivation in refusal to act, and Comfort of financial security without autonomous action. Recommendations for educational practice are presented in search of change.

**Keywords:** culture of poverty; case study, autonomy; defensive motivation; continuing education

✉ **Dr. Silvia Varbanova, Assoc. Prof.**

ORCID iD: 0000-0002-7909-6409

WoS Researcher ID: HTP-0748-2023

✉ **Dr. Maria Petkova, Assist. Prof.**

ORCID iD: 0000-0002-4833-8508

WoS Researcher ID: HKN-6609-2023

Faculty of Education

Sofia University

Sofia, Bulgaria

E-mail: [s.vurbanova@fp.uni-sofia.bg](mailto:s.vurbanova@fp.uni-sofia.bg)

E-mail: [m.petkova@fp.uni-sofia.bg](mailto:m.petkova@fp.uni-sofia.bg)